

Edebiyatta Oyunsu Öğeler ve Eleştiri

Melik BÜLBÜL (*)

Die Welt ist eine Probebühne, auf der ununterbrochen geprobt wird.
Die Menschen nichts als Schauspieler, die uns etwas vormachen.
Jeder von uns lernt ununterbrochen eine (seine) oder mehrere Rollen, ohne zu wissen,
wofür (oder für wen) er sie lernt.“
Thomas Bernhard

Dünya, insanın sürekli sınındığı bir sahnedir.
İnsanların kendisi de bizatihi huzurumuzda roller yapan sanatçılardan başkası değil.
Her birimiz, kim için, ne için olduğunu bilmeksizin devamlı ya başkasının,
ya da pek çoğunun rolünü yapmak durumundadır.
(MB)

Öz: Oyunun insan algısı üzerindeki ritmik ve uyarıcı etkisi hiç kuşkusuz oldukça büyüktür. İnsan, varbulduğu ortam koşullarında kendini ve çevresini diğer araçların yanı sıra, oyun veya oyunsu parametreler sayesinde de alımlamaya ve yansıtmaya çalışır. Söz konusu yazınsal metinlerle yürütülen okuma süreçleri olunca, oyunun biyo-psikososyal etkisi daha da artmaktadır. Yazınsal metinlerin anlam odaklı iletişim etkinliği, farklı okuma etkinliği gerektirdiğinden, oyunsu paradigmalara örtüştürülen metinsel anlam katmanları nitelikli okur, okuma, anlama ve yorumlama becerilerini zorunlu kılar. Modern sonrası dönem, yazınsal ürünlerde iletinin eleştirel yansımalarını daha da etkinleştirmek amacıyla oyun olgusundan önemli ölçekte yararlanır. Bunun en önemli nedeni olarak, çağın sorgulanması gereken sosyopolitik sorunlarına oyunsu anlatım metoduyla dikkat çekmek gösterilebilir. Postmodern anlatım tarzı, bu aşda yer etmiş bir akımın adıdır. Bu çalışmada, postmodern akımının yazın dünyasına kalıcı izler düşüren parametrelerinin oyunsu yansımaları metin üzerinden irdelenmiştir. Yöntem olarak metin analizi, okur odaklı alımlama yaklaşımları ve metinsel çağrışım süreçleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oyun, yazınsal metin, postmodern, çağ sorunu.

Literature and Game as a Questioning Metaphor

Abstract: The rhythmical and arousing effect of game on human perception is, undoubtedly, great. People, in circumstances, try to perceive themselves and their environment through game and game-like parameters as well as through other means. The bio-psychological effects of games increase much more in case what is in question is the

*) Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (e posta: bulbulm@atauni.edu.tr)

reading processes carried out. Since the meaning-focused communicative effectiveness of literary texts needs a different type of reading, the textual layers of meaning matched with game-like paradigms require qualified reader, reading, comprehension, and interpretation skills. Post-modern period makes use of the phenomenon of game to a great extent in order to increase the effectiveness of critical reflections of the message in literary products. Drawing attention to socio-political problems of the age that need questioning through a game-like method of narration can be shown as the biggest reason for this. Post-modern style of narration is the name of a movement in this age. In this study, the game-like reflections of the parameters that left their mark on the world of literature were analyzed on text. As the methods of study, textual analysis, reader-focused perceptual approaches, and association processes were used.

Keywords: *Game, literary text, postmodern, question of the era*

Makale Geliş Tarihi: 24.01.2016

Makale Kabul Tarihi: 29.04.2016

I. Giriş

Karmaşık ruh yapısı içinde bocalayan, kafası karışık çağ insanının içinde bulunduğu açmazlardan kurtulabilmesinin tek çözümü, çözümsüzlük üzerinden çözümü, anlamsızlık üzerinden anlamı, sıradan olandan sıradışılığı ele alıp kendi ruh portresini yaratmasından geçmektedir. Bu anlamda yazınsal ürün, normları kıran bir işlevle karşımıza çıkmaktadır. Modern dünyanın ürünü olan modern insan, dar kalıplar arasında, önceden belirlenmiş sınırlar içinde varlığını biçimlendirirken, teknolojinin ve duyarsızlığın acı verici baskısından kurtulabilmek için bir yol arar. Alışkanlıkları kıran, o ana dek süregelen normları altüst eden yeni bir başkaldırı tarzı. Toplumu çevresiyle birlikte sorgulayan, bireyin yükselen değerler karşısındaki edilgen konumunu daha etkin kılmak için ses getiren bir üslup. Postmodernizm. Özbek bu anlamda ince bir değini ile postmodern genomun insan üzerinden yazınsalarını dile getirir:

Yaşamın anlamsızlıklarına, kaosa, kargaşaya karşı bir tepki, bir tavır olarak da görülebilecek olan postmodern yapıtlar tüketiciyi de yaratıcılık sürecine katarak onu da tepkiye ortak eder; estetik büyüyü, beğeniyi beslemekten çok, insanda yaratıcı, üretici gücü harekete geçirerek onu dinamik hale getiriyor; uyutmuyor, uyanık tutuyor, var olan kurallar, kurumlar, anlayışlar sorgulanıyor, bireyi eleştirel düşünmeye, irdelemeye götürüyor. (Özbek 2005, 18)

Modern sonrası dönemin sorgulayıcı tutumu, güzel sanatların diğer ürünleriyle birlikte yazınsal ürünlerde de keskin konturlarıyla ortaya çıkmıştır. Çağ portresini insan, çevresi ve toplumsal normlar üzerinden oyunsu bir anlatım tarzıyla biçimlendiren Thomas

Bernhard, postmodern anlayışın en keskin izdüşümlerini diğer ürünlerinde olduğu gibi, ele aldığımız *Ist es eine Komödie Ist es eine Tragödie* (Wiese 1975, 213) adlı anlatısında da ortaya koymuştur. Yazar, anlatısında yer alan yalın, ama derinlikli olay kurgusu ve akışıyla figürler üzerinden yaşam oyununun en çarpıcı karelerini ortaya koymayı başarmıştır. Bu kurguda yer alan tiyatro metaforu ile yaşamın içindekilerini ve dışındakilerini, onların haberi olmaksızın bir sahnede toplamayı başarmış ve onların dilinden yaşamın anlamsızlıklarına kendi perspektifinden yeni anlamlar kazandırmaya gitmiştir. Zaten anlatının daha başlık bölümünde yer alan sorgulama, derin bölümlerde çağın karmaşık parametrelerine yönelik keskin uyarıların habercisi konumundadır. Bu anlamda anlatı yazara marka olmuş Bernardesk tarzla oyunsu ortam, diyaloglar ve monologlar sayesinde okura da zevkli bir yorumlama alanı doğurmuş olmaktadır.

Yazının, oyun öğeleriyle birlikte yazarın kaleminde çağa ve çağ insanının yaşamında yer alan gelişmelere dönük olarak yeni bir sorgulama imgesi olarak ortaya çıkması, yazının işlevi ve sosyopolitik olguları sanatsal bir duyuşla yan yana getirmesiyle açıklanabilir. Modern çağın katı kuralcı tutumu, insana üretimde sınırsız özgürlük ve imkân alanları yaratmasına karşın, onu kaotik duygu sıkıntısından, iç daralması sendromundan ve mutsuz bireyin ruh halinden kurtaramamıştır. Bu nedenle çağ insanı, yeni bir umut arayışına yönelmiş; kendini çağın karmaşık ilişkileri ağında nasıl ifade edebileceğinin ve yeni üretim tarzının (düşünce) ne olacağıın adını bulmaya koyulmuştur. Bu farklı tutum ona yeni bir bakış ve yeni bir yorumlama ortamı sağlamıştır. Bu yeni yorum tarzının adı Post-modernizmdir. Bu yeni anlayışın en önemli yanı alımlayanı/okuru önceki konumundan sıyrıp, ona kendini önemseten yeni bir kimlik kazandırma olmuştur. Bu çağın insanına uygun olarak da yazarlar, yeni üretim modelleri içeren ürünler ortaya koymuşlar ve o ana dek alışılmadık olan bir okuma ve yorumlama sürecini öncelemişlerdir. (Bkz. Rosenau, 1998, 55).

Yeni yazın dünyasının skandal yazarı Bernhard, roman, öykü ve kısa anlatılarında diğer postmodern dönemi yazarları gibi başkaldırının ve sorgulamanın öncülüğünü üstlenmiştir. Bu dönem yazarları gibi Bernhard da, çağ insanını ve dönemin kalıplaşmış, sıkıntı veren tekdüze tarzını oyunsu imgelerle eleştirel bir tutum üzerinden sert dille yererek yansıtır. Bu yüzden helezonik bir dil ve üslup kullanır. Yaşadığı dönemde bu keskin konturlu tutumundan dolayı yönetimin ve insanların aşağılamasına maruz kalır ve dışlanır. Onun yazarlık serüveni ve Bernardesk gizemliliği içinde çağ eleştirisinin en dokunulmaz sinir uçlarına büyük bir cesaretle değindiğini ve derinlemesine irdelediğini görürüz. Ele aldığımız anlatısında da yazar, kutupsal öğelerden ahenk çıkarma becerisini göstererek, yaşamın komik ve trajik sahnelerinden harmanlanmış çakışık ve çapraşık insan ilişkilerini sert dokunuşlarla gözler önüne serer. Bir bakıma bu dönemin çağ portresi de, kaos, yabancılaşıma, yalnızlık, mekanize olmuş yaşamların duygu yoksunu bireylerinin iç sıkıntıları, panik depresif ataklar, yaşamdan ve insandan kopuş, iletişimsizlik ve güvensizlik gibi sorunlar ağı üzerine konumlanmıştır. Bu sorunsal dönemin eleştirel yanını, yine aynı dönemin alımlama ve yorumlama stratejilerine uygun olarak dile getirmek kaçınılmazdır. Bunu sağlayacak yaklaşım da postmodern tutum ve yorumlama yoludur. Benliği ve ya-

şamı parçalanmışlık üzerinde yığın haline gelen çağ insanın iç dünyasına sözcülük eden dönem yazarları, bu kaotik dönemin sesi olmuşlardır. Artık önceki dönemin sağlamacı, tutarlı, bağıntılı, çizgisel bakış tarzı yerini oyunsu, alaycı, kopuk, iğneleyici ve eleştirici, ironik bir perspektife bırakmıştır.

II. YAZIN VE BİREY

Yeni dönemin sorgulayıcı lokomotifi yazınsal ürünler olmuştur. Çağı her yönüyle sorgulamaya açan düşünürler ve yazarlar, modern çağın bitkin düşmüş insanına yeni ve soluklandırıcı bir kapı aralamanın gerilimini ve mutluluğunu yaşamaktaydılar. Yazınsal ürünler artık alışılmış kurallardan ve kurgulama tekniklerinden oluşmuyor; bambaşka bir stilde biçimleniyordu. Kolâj, montaj, pastiş, oyun ve ironi kurguya sinerek yazıya daha derin ve gizemli katman oluşturuyordu. Yazar bu sayede çarpık olayları ve ilişkileri arkasına konumlandığı yazısının, yoruma ve bakışa açık alanından üretilen yorumları ve tepkileri zevk ve onur karışımı bir ambiyansla izliyordu. Bu alışık olmadık bir anlayıştı. Zaten alımlamada, okumada, yorumlamada alışkanlıkların kırılması anlamına geliyordu. Mekanize olmuş insanın iletişimden kopuk, yalnızlık içindeki sancuları, anlamsal kopmalarla örülü, yargılardan tutarlılıklardan uzaklaşmış, belirsizliklerle örülü, tamamlanmamış, boş alanlardan ve düzensizliklerden (Özbek, a.y. 4) oluşmaktaydı. Bu yeni yaklaşım biçimi, yazınsal ürünlerde bireyin ruh portresinin daha keskin konturlarla çizilmesine büyük kolaylıklar sağlamakla kalmıyor, ona kendini yeniden ifade etme ortamları da sağlıyordu. Bernhard, böyle bir çağın ürünüdür.

Yazar, kendi yaşantıları üzerinden bireyin sorunlarına oyunsu kurgulamalar sayesinde eleştiriler getirmekte bireyin adına çağla ve yaşamla hesaplaşmaktadır. Modern çağın yarattığı insan modeline iğrenti ve nefretle bakan yazar, açıkça bu nefretini oyunlaştırarak figürler üzerinden okuruna armağan eder ve okurunu adeta kendine bağımlı hale getirerek, ona yeni bakışlar, yeni yorumlama yolları ve perspektifler kazandırır. Nefret, iğrenti, hınç, öldürme dürtüsü, yabancı kalma gibi ruh halleri ile okurda farklı algılama modelleri yaratır. Korku, daralma, hemcinsine karşı duyulan düşmanlık duygularıyla, kaotik çağın kaotik ruh hallerine ayna tutar. (Bkz. IKIT, 213)¹ Yazarın çağ insanına ve sosyal yaşamın çarpıklıklarına yönelik oyun ve ironi üzerinden ürettiği eleştirisini irdelemeye geçmeden önce, onun adı geçen anlatısının olay örgüsüne göz atmak yerinde olur. Olaysız bir olay halinde seyreden anlatıda, gülmece, korku, merak ve gerilim iç içe geçmiş oyun tadında bir sarmal gibidir. Bu Bernard'a özgü bir tarzıdır. (Bkz. Schönau, 76). Anlatıda, bir tıp öğrencisinin o akşamki tiyatro oyununa gidip gitmeme arasındaki kararsızlığını takip eden duygu karmaşasına, akşamüstü şehir parkında karşılaştığı yabancı, garip bir adamın konuşmalarının damga vurmasıyla gelişen yalın bir kısa beraberlik yer almaktadır. Öykünün yüzeysel düzeyi sade görünmesine karşın, derin yapısı ve izleksel yan öğeleri bakımından roman kapsamında ve tadında bir yere sahiptir. Yazar, bu ikili beraberlik üzerinden

1) Yazara ait anlatının yer aldığı kaynak, Deutschland erzählt, Von Rainer Maria Rilke bis Peter Handke, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt a. M., Hrsg. Benno von Wiese, künyeli eserdir. (YN)

dış dünyada yer alan gerçek tiyatronun acı ve komik yanlarına kendince ince değiniler oluşturarak, çağa ve çağ insanının duyarsız tutumuna sert eleştiriler getirmektedir. Ona göre içinde yaşanılan dünya tüm haliyle koca bir tiyatro sahnesidir. İğrenti uyandıran bir oyun ve tüm insanlar bu oyunun birer isteksiz rol parçalarıdır: *Ne de olsa bir tiyatro araştırması, günün birinde bir tiyatro araştırması yapmak evet, insan nefret ettiği şeyleri daha iyi tanımlar... Çok hızlı yürüyordu ve bu arada ona bakmak bana hazmedilemez bir duygu gibi geliyordu, hele kadın ayakkabıları giyinmiş olması bende tiksinti uyandırıyor-du.*² (IKIT, 214, 216).

Thomas Bernard'ın, 20. yüzyılın en sıradışı Avusturyalı yazarlarından bir olduğunu ileri süren Kaczmarczyk (2014), yazarın yazılarında merakın, tedirginliğin, tuhaflıkların ve endişenin kol kola gezdiğini söyler. Yazar bu yönüyle, diğer çağdaşlarının pek çoğuna fark atmış; üslubuyla okurunda unutulmaz etkiler bırakmanın yanı sıra, en sıradışı sözcük oyunları da çağa ve çağ insanına yerici eleştirilerini kendine özgü sivri diliyle yapmıştır. Enkaz çağının inletici yıkıntıları altında can çekişen çağ insanının, ruh biyografisini en ince ayrıntılarıyla duyumsatma becerisini gösteren yazar, bu döneme özgü anlatım tarzı olan iç monolog tekniğini en ustaca kullanabilmiştir. (Bkz. Bülbül, 2010, Müller 2003, 208). Yazar roman, öykü ve oyunları sanat dünyasının nabzını tutmakla kalmamış, yaşamın içindekilere de ayna tutmak kaydıyla toplumsal çarpıklıklara oyun su değinileriyle yeni bir eleştiri ve soluk getirmiştir.

Yıkıntı yazın dünyasına (Trümmerliteratur) tanıklık eden yazar, çağın sonunun geldiğini ve yeni bir yaşam anlayışının izlerini insan yaşamına katmayı görev bilmiştir. Tiyatro gösterisi metaforu üzerinden dış dünyada kurguladığı oyun yoluyla, okuruna çağı, çağ insanını, yaşamın sorunlarını, insanın ruh hallerini ve garip insan manzaralarını, duyarsızlığı, yalnızlığın dayanılmaz ürpertisini, ölüm imgesini, iletişimsizliğin yol açtığı iç daralmasını psikopatolojik davranış biçimlerini absürt öğeler giydirek yazılarında kanaviçe görse lliğinde işlemiştir. Çağın ve hemcinsine yabancılaşan insanın içinde bulunduğu tıkanmışlığı, yarattığı kahramanları üzerinden obsessiv-kompulsiv davranış modelleri ile resmetmiştir:

Sekiz on haftadır neredeyse artık hiç tiyatroya gitmiyorum, diye söylendim kendi kendime, doğrusu niye gitmediğimi de bilemiyorum, tiyatroyu iğrenç buluyorum, oyuncuların da nefret ediyorum, tiyatro tek başına çirkin bir vefasızlık, aynı zamanda vefasız çirkeftir, şimdi birdenbire tiyatroya gitmemin anlamı ne? Bir oyuna mı? Bu da ne demek? (IKIT, 213).

Yazar, anlatı figürleri aracılığıyla içinde yaşadığı toplumun ve koşulların ürettiği bireyin, nasıl teknolojinin bir parçası haline geldiğini, duyarsızlığını, mekanize olmuş yaşamın bir parçası olduğunu oyun su tiplmelerle gözler önüne serer. Duygu tıkanmışlığı ve akıl tutulması yaşayan bireyin, robotvari tutumu, yazın dünyasına adeta eğlence konusu

2) Orijinal metinden yapılan çeviriler yazara aittir.

olmuştur. Bireyin tükenişini acı bir iç çekişle izleyen yazın dünyası, ancak onun ruh portresini çizerek kendisine göstermekten başka çıkar yol bulamamıştır. Bireyin takıntılarla örülü, kısır döngü içinde süren engebeli yaşamına, metinsel iletişim yordamıyla ayna tutulmuştur:

Her gün aynı sayıda adımlarla burada yürüyorum”, bu şu anlama geliyor, “bu ayakkabılarla mandıranın bu noktasından parlamento binasına ve çitlerin bulunduğu noktaya kadar tam üçyüzyirmisekiz adım yürüyorum. Tokalı ayakkabılarda üçyüzon adım. Ve diğer kanada kadar böyle. – bununla şehrin diğer ucunu Hofburg tarafını kastediyordu- Bu ayakkabılarla da dörtüyzondört adımda. Üçyüzyirmiddokuz adımda bu tokalı ayakkabılarla! Kadın ayakkabıları, evet biliyorum bu size iğrenç gelebilir” dedi. (IKIT, 216, 218),

Aynı mekânda aynı ortamda iki nokta arasında sürekli gidip gelmeler, aynı düşünce içinde saatlerce takılıp kalmalar, *Saatın sekiz olduğunu kendisine söyledikten sonra, artık saatin tam sekiz olduğunu biliyordu, tam onbir satır aynı düşünceyi kafamda taşıyorum –kesintisiz- aynı düşünceyi* dedi. Takıntılı ruh hali, bu çağın teknolojik enkazı altında tüm duyarlılığını yitiren bireyin trajik halinin göstergesidir. Çağın sonu (fin de sicle), birey için yok oluşun, tükenmişliğin, soluksuz kalmanın adıdır. Bu koşullardan kurtaracak yeni çıkış yollarının bulunamaması, karamsarlığın kara bulut gibi çağ insanının üzerine çökmesi anlamına gelmektedir. Bütünüyle bir açmazın kuşatıcı anaforu içinde bocalayan birey, artık yaşamın tüm parametrelerine oyun, ironi gözüyle bakmakta ve onu alaya almaktadır.

Kahramanımızın, garip görünümlü yabancıyla sokakta geçirdiği saatler, tiyatro sahnesiyle gerçek yaşamın sahneleri arasında gerçekleşen oyunların benzeşimlerinin ritmik iz düşümleridir. Gizemli figür kendine özgü tavrıyla, kendisinden dış dünyaya, tiyatroya, oyuna oradan geçmişine ve sonuçta karşı tarafa, rastladığı insana, yani diğer bireye, sosyal yaşamın bir diğer parçasına akan bir bilinç ve özlem süreci var eder. Bu süreç öyle bir kasvetle gelişmiştir ki, adam ilk kez olarak tiyatrodaki sahnelenen oyunun adını bilememişliğin verdiği derin sızıyı dile getirmek zorunda kalmıştır:

“İşte şimdi çok ilginç bir şey oldu” dedi adam “şu an, şehrin diğer kanadına doğru yürüdüğümüz şu an, tiyatrodaki acaba Komedi mi, yoksa Trajedi mi oynuyor, bilememem çok ilginç, ilk defa ne oynadığımı bilmiyorum. Ama ne olur sakın siz söylemeyin...Hayır sakın söylemeyin! Hiç de zor olmasa gerek” dedi. (IKIT, 217)

Postmodern yazın ürünleri görüldüğü gibi, okurunun algısını önplana çekmiştir. Okuruna üretken bir tüketici gözüyle bakan bu yeni anlayış, onu klasik durağan kalıplarından sıyrıp çıkarmış, ona yeni bir değer vererek, yazınsal ürünün okuma-üretim süreçlerinde aktif bir rol üstlenmesini sağlamıştır. Bu yeni yaklaşımın yöntemi, çağın sanatsal ürünlerini anlamada, alımlamada ve yorumlamada ne kadar işlevsel olduğunu kanıtlamış durumdadır. Okurunu aktif katılımcı olarak gören bu tarz, yazınsal ürünlerin her yeniçağla

ve her yeni okuma süreciyle, yeniden katmanlaşan bir üretkenlikte olduğunu ortaya koymuştur. (Bkz. Eco, 1992, 19).

III. İletişim Sorunu ve Sorgu

Çağın yalnızlığı mahkûm insanı, teknolojinin kolaylaştırıcı tüm imkânlarına rağmen istediğini bulamamış; modern çağın kemirgen tutumu karşısında susmaktan sıyrılarak, çağı ve insan açısından tıkanmışlıklarını sorgulama gereksinimi hissetmiştir. Bernhard, bu anlamda çağ, birey toplum ve iletişimsizlik sorunu öbeklerinde en etkili ve kalıcı eleştirileri yapan yazarlardan biridir denebilir. Onun sivri dilliliği ile anlatı daha esrarengiz bir boyut kazanır. Yarattığı figürlerinin iç dünyalarını, çağın sorunlu insan tiplerini ile donatır. Nevrotik davranışlarla biçimlendirdiği kahramanlarının mekanik iç âlemlerine sorguya açık tutumlar giydirerek, okurun ürpertiyle onlara yaklaşmasını ve onlar üzerinden çağa yaklaşımlarını sağlar. Okur bu sayede, çağ insanının robotlaştırılan sorunlu yanına eleştirel bir gözle bakma ortamı yakalar. Böyle bir iletişimsizlik anaforu içinde iç çekişmelerle boğuşan öykü kahramanımızın ruh dünyasına bakacak olursak, konuyu daha da net bir alandan anlamış olacağız:

Öncelikle kendi kendime tiyatroya ne kadar da çok insan gidiyor diye söylendim. Ama daha sonra sayı gittikçe azalıyor. Sonunda hiç kimse gitmemeye başlıyor. Sanırım oyun başladı, kalkıyorum ve şehrin içlerine doğru biraz yürüyorum, üşüyorum, hiçbir şey yemedim, birinin benimle koştüğünü işittiğimde ise, birden bir haftadan fazla bir süredir hiçbir insanla konuşmadığım aklıma geliyor: bir adam benimle konuştu, işitiyorum... (IKIT, 214).

Çağın ürettiği bireyin, mekanik bir öge olarak üretilen diğer fabrikasyon ürünlerinden farksız bir biçimde ortaya çıkması, dönemin birey ve iletişimsizlik sorunsalına önemli bir göndermedir. Bu imge üzerinden, okurun sorgulama dürtüsü daha da kamçılanmakta, anlatının oyunsu kurgusu da bu sorgulamanın sanatsal bir değer kazanmasına zemin hazırlamaktadır. Yazar ve okur, oyun içinde oyun oluşturan bu arenanın özel oyuncularındırlar. Bu sahnenin bitimsiz ve üretime açık alanları, her bir dönem ve bu dönemim okuru için yeni oyunları kurgulamaktan geri kalmamaktadır. Çünkü okur, her dönemin asıl tüketicisi olarak varlığını okuma etkinliğiyle kalıcı kılmaktadır. Bu çağın yazın kuramcıları ve eleştirmenlerinin de konuya paralel olarak okurun gen haritasını çıkarırken, okurun geleneksel tutumundan sıyrılması gerektiğini, onun üretken yanının ön plana çıkmasının metnin canlandırılması için kesin bir koşul olduğunun önemine vurgu yaparlar. Eco, okurun yeni rolüyle ilgili olarak, yazarın yazma eylemini tamamladıktan sonra, yapıtıyla arasını açmasının gerektiğini söyler. Okurun metinden yeni üretimler oluşturmasını engellemek için ölmelidir der. Barthes de, okurun doğması için yazarın ölmesi gereklidir iddiasını ileri sürer, Jauss, sıradan bir nesneden farkının olması isteniyorsa, metnin okurun okuma-üretme eylemleri sayesinde bunu sağlaması gereklidir der. Çünkü ancak okuma eylemi ile metin diyalog süreci yaşar ve canlı kalır. (Bkz. Rosenau a.y. 55).

Yeni dönemin yeni yorum anlayışı, çağın alımlama parametrelerine uygun olarak kendi okurunu biçimlendirdi. Bir anlamda artık yalnız başına yazar, ürününün anlamını üreten güç olmaktan çıkmış; tüketici ve aktif katılımcı olarak okurun da sanat ürününün anlamını üretebildiğini ve bu sayede metne can katabildiğinin önemine vurgu yapmıştır. Okurun bu aktif görevine vurgu yapan Iser, onun okuma süreçleriyle metnin söylenmeyenlerini söyleyebilen bir güç olduğuna, Ingarden ise, metin içinde yer alan belirsizliklerin nitelikli okuma süreci ile giderilebileceğine işaret eder.(Bkz. Iser 1988 211, Ingarden 1998, 43). Bu anlamda yazar, yapıt ve okur bir sahne oyununun üç figürü olarak rol üstlenmiş olur. Her bir figür usta bir sanatçı becerisiyle rollerini icra ederler. Bu oyunun en önemli özelliği, dil malzemesiyle yapılandırılan kurgunun okur aracılığı ile daha da boyutlanarak yeni düşünce üretimleri ortaya koymasındır. Her bir figür, dilin her bir parçası ile oyunu bir iletişime girer; okur, bu oyunu iletişimin alımlayanı olarak, yeni anlamlandırmalar yapar ve metnin dönemsel boyutuna anlam odaklı olarak katkısını gerçekleştirir. Postmodern anlayışın okurdan beklentisi de zaten bu yöndedir.

Bu anlamda Bernard, anlatısının oyun örüsü içine sözcüklerle yürüttüğü oyunu söyleşileri kahramanlarıyla paylaşarak, diyalog ve monologlarına daha derinlikli boyutlar kazandırır. Onun helezonik dil kullanımından anlaşılması gereken de bu olmalıdır: *Birinci bölüm oyuncular, ikinci bölüm oyuncular içindeki oyuncular, üçüncü bölüm oyuncuların oyuncular içindeki oyuncular...* Öyleyse tiyatro ne anlama gelir ki? (IKIT, 214). Yazarın sözcüklerle yürüttüğü oyunu ilişkiler, okurun eleştiri ve sorgulama dürtülerine daha canlı bir etki etmektedir. O da bir bakıma dil oyunları ile sosyal çarpıklıklara ve dönemin hâkim anlayışına karşı eleştirel duruşunu sivri dilliliği sayesinde daha etkili biçimde ifade etmeye çalışmaktadır. Anlatı kahramanı ile yabancı adamın mandıra binasından parlamento binasına, hatta bahçe çitlerine varıncaya kadar uzayan mesafeyi defalarca gidip gelmeleri ve bu gezintinin farklı ayakakabırla adımlar üzerinden hesaplanması sonucu ortaya çıkan rakamsal veriler, bir tiyatro oyununda programlanmış bir sahnenin görüntüsünden başkasını yansıtmaz. Yazar dış dünyadaki yaşantı ile tiyatrodaki sahnelenen olaylar arasında yakın ilişkiler kurarak, iç ve dış gerçekliği içi içe giydirmeyi başarır. Bununla dönemin çarpık yaşam anlayışına sorgulayıcı ve eleştirel bir tutum oluşturmayı amaçlar: *Üçyüzyirmisekiz adım...Üçyüzon adım...Üçyüzyirmiddokuz adım...* (IKIT, 216).

IV. Yaratım Sahnesi Olarak Yaşam

Postmodern yorum ve alımlama anlayışında yerleşik tutum, oyunlaştırarak sunmak, okurun da bu oyunun bir parçası olarak metni, kendi kurgusu içinde dönemsel veriler ışığında yeniden üretmektir. Bu bakımdan okurun yeri ve önemi önceki durumuna nazaran daha etkinleşmiş bulunmaktadır. Bu yanı sıra hem yazar, hem yapıt ve hem de okur üçlü bir takım olarak yaşam sahnesinde anlam üretim mekanizmaları olarak çalışır. Postmodern anlayışın gereği, yaşam bir gösterimlik bir tiyatro sahnesi gibidir. Parçalarla yürütülen oyunlar, birbirinden kopuk yaşam sahneleri ile topluma/okura ulaşır. Okurun bu parçalanmış düşünceler üzerinden yeni yapılanmalar oluşturmasını beklenir. Gelişigüzelmiş gibi görünen bu düşünce blokları, okurun özel bir çabası ile yan yana getirilerek dü-

zensizlikler içinden yeni anlamsal düzenler kurulmaya çalışılır. Okurun aktif katılımı ve metin üzerinden tüketim faaliyetlerinde bulunması, istenen bir tutumdur. Bu etkinliklerin üretim ortamı yaşamın kendi sahnesidir. Tutarsızlıklar içinde bocalayan çağ insanı, teknolojinin tutsağı haline gelmiş, iletişim sorunu yaşayan bireyi, bu çarpık ortamda sıradışı ilişkiler üzerinden yaşamın oyunsu yansımalarını duyumsar ve kendince buna bir ölçek oluşturmaya çalışır. Yaşamın içinde yer tutan bireyler, artık bütün bir oyunun yaşamdan ölüme akan serüveni içinde kendilerine biçilmiş rollerle birer figüranı oynamaktadırlar.

Yazarın anlatısında yer alan öykü kişilerinin yürüttüğü diyaloglar ve davranış biçimleri, modern dönemin ölçütleriyle değerlendirilemeyecek kadar uçuktur. Sıradışı insan ve yaşam manzaraları, postmodern dönemin insan yaşamında yer alan sıradışı dünyanın niteliği hakkında bilgi vermektedir. (Bkz. Esslin, 1996, 311). Çağ insanı, kurtuluş umudunu kaybetmiş, yanılsamaların, gerçeküstü görüngülerin ve sıradışı imgelerin oluşturduğu, kendi görüngüler dünyasında tutsak kalmış, salt gerçekliğini ebediyen kaybetmiş, çaresizliğin, soğukluğun ve karanlığın girdabında bocalayıp durmaktadır. Öykü kişinin yabancı ile yürüttüğü diyalogdan da anlaşıldığı gibi, tiyatro sahnesi ile o an birlikte yaşadıkları, iç içe girmiş oyunların bir uzantısı konumundadır. Hangisi kurgusal hangisi gelişigüzel seçilememektedir. Yabancıncın önceden merak ettiği tiyatrodaki oyunun adının ne olduğu sorusu, ancak sonradan bu merakını kaybetmesiyle silikleşir. Çünkü artık oyunun asıl parçaları kendileri olmuştur ve bu oyunu en iyi şekilde yürütmektedirler. Tüm yaşamın ve yaşamın içinde yer alan ilişkilerin aniden anlamsızlaştığı ve bütün bir oyunun oynandığı, tüm insanların roller aldığı genel bir sahneye bürünmüştür yaşam.

Sizi incelemekle, size daha da bir başka yoğunlaşma gereği hissettim. Olağanüstü bir biçimde sizinle ilgilendiğimden, artık tiyatrodaki oyunun ne olduğu, komedi mi, trajedi mi, bir anlam taşımıyor. Sizi incelemekle, tiyatrodaki veya tiyatronun dışında ne oynadığının bir anlamının olmadığını anladım. Şu an dünyada olup biten her şey sizinle ilişkilidir. Gerçekten öyle bir zaman boyutuna girmiş bulunuyorum ki, sizinle ilgili her şeye yoğunlaşmak, sizi tanımak istiyorum. (IKIT, 217-218).

Çağın sorunlu insanını üreten dönemin bütün unsurlarına şizofren söylemleriyle karşı duran ve dönemin olumsuz izlerini en sivri deşinileriyle sorgulayan ve eleştiren yazar, oyun, ironi ve sıradışı anlatım tarzıyla kimliğini ortaya koyar. Sözcüklerle oynamak onun en sevdiği anlatım yoludur. Dik başlı, sorgulayıcı ve eleştirel tutumunu sıradışı dil oyunları ile gözlemlemek zor olmaz. Kendini daha çok bu tarzı ile ele verir yazar. Bu tarz, o ana dek alışılmadık bir anlatım tarzıdır ve dönemin insan üzerinden bütün sosyal sorunlarına yönelik sorgulamanın bir yansımasıdır. Bu yanılla yazar, dönemin en seçkin ve öne çıkan yazarları arasında yer almayı başarmıştır.

V. Sonuç

Oyun yoluyla sosyal çarpıklıkları sorgulama anlayışı, postmodern dönemin en belirgin özelliğidir. İnsan yaşamı ve onun içindekiler, modern dönemin keskin ve katı kuralları

ile biçimlenirken, çağ insanına geçici bir mutluluğun dışında başka bir şey vermediği gibi, onu benliğinden ayırmış, dünyasından çalmış ve kendine yabancılaştırmıştır. Giderek yalnızlaşan çağ insanı daha sonra iletişim becerisini de kaybetmiş ve sonuçta yalnızlığa mahkûm olmuştur. Bernhard, bu koşullarda sıradışı yapıtlarıyla (Frost, Die Kälte) çağ insanının çıkmazlarına rehberlik etmiş, kendi öz yaşantısı üzerinden dönemin sorunsal yanını en ince ayrıntılarına dek sorgulamış ve okuruna da sorgulatmıştır. Ele alınan anlatısı da bu çizgide önemli bir yer alan yazınsal ürünlerdendir. Komedi mi, trajedi mi, sorgusunun karşılığı, yaşamın komedisinde saklı trajedidir.

Kaynaklar

- Bülbül, M. (2010). Überlegungen Zur Lebensinnlosigkeit in Kurzgeschichten ‘Ist Es Eine Komödie Ist Es Eine Tragödie?’ von Thomas Bernhard und ‘Die Oper auf der Strasse’ von Sabahattin Kudret Aksal, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14, 1.
- Bülbül, M. (2010). Zwischenmenschliche Beziehungen als Lebensprobleme im Werk “Homo Faber” von Max Frisch, Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kış, Sayı 25, Van.
- Eco, U. (1992) Açık Yapıt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Esslin, Martin (1996). Das Theater des Absurden. hrsg. von Burghard König. München: Ro Ro Ro Verlag.
- Ingarden, Roman (1988). Die Konkretisierung der dargestellten Gegenständlichkeiten. In: Rezeptionsästhetik. Hrsg. Von R. Warning. München: UTB W. Fink Verlag.
- Iser, W. (1990). Der Akt des Lesens, UTB, Fink Verlag, München.
- Müller, Wolfgang (2003). Innerer Monolog. In: Moderne Literatur in Grundbegriffen. Hrsg. v. Borchmeyer und Viktor Zmegac. 2. Aufl. Tübingen: Max Niemeyer.
- Özbek, Y. (2005). Postmodernizm ve Alımlama Estetiği, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Rosenau, P. M. (1998). Post-modernizm ve Toplum Bilimleri, Ark- Bilim
- Schönau W. (1976). “Thomas Bernhards “Ereignisse” oder Die Wiederkehr des Verdrängten”. In: Psyche, Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Verwendungen. Hrsg. von Alexander Mitscherlich, Stuttgart: E.Klett Verlag.
- Wiese, Benno von, (1975). Deutschland erzahlt, Von Rainer Maria Rilke bis Peter Handke, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt a. M.